
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 2 грудня 2024 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2024 р.

Прийнято друку: 21 грудня 2024 р.

e-mail: m.iurkovska@donnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0002-4144>

<https://www.researchgate.net/profile/Maya-Yurkovska-2/research>

e-mail: lohaichuk.i@donnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-24(92)-54-57

Юрковська М. М., Логайчук І. С. Семантико-функційний аналіз дієслів переміщення у просторі (на матеріалі твору П. Л. Треверс «Мері Поппінс»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 23(91). С. 54–57.

УДК: 811.111'367.625

Юрковська Майя Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
Логайчук Ірина Сергіївна,
здобувачка СО Магістр, 2-й курс,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ У ПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ П. Л. ТРЕВЕРС «МЕРІ ПОППІНС»)

Стаття присвячена семантико-функційному аналізу дієслів переміщення у просторі на матеріалі твору П. Л. Треверс «Мері Поппінс». Основна увага зосереджена на дослідженні семантичної структури цих дієслів, їх функцій у тексті та ролі у формуванні художнього простору твору. У процесі аналізу використовуються методи лексико-семантичного аналізу, контекстуального аналізу та елементи когнітивного підходу.

Дієслова переміщення у просторі розглядаються як важливий елемент, що забезпечує динаміку сюжету та формує просторову картину у свідомості читача. Особлива увага приділяється таким аспектам, як напрямок і характер руху, їх символічне навантаження та зв'язок із психологічними станами персонажів. У статті продемонстровано, що використання цих дієслів у тексті впливає на створення атмосфери казковості, підкреслює індивідуальність героїв та їхнє світосприйняття. Акцентовується увага на ролі цих дієслів у відображенні динаміки подій, розвитку персонажів і створенні магічної атмосфери у творі.

У статті також досліджується функціональна варіативність дієслів переміщення у різних наративних ситуаціях. Здійснено класифікацію за такими категоріями: дієслова, що описують спосіб руху (наприклад, швидкість, засоби пересування та напрямок руху, включно з підйомом, спуском або обертанням); дієслова, що описують характер руху (наприклад, поступальний, коливальний або обертальний рух); і дієслова, що описують сферу руху (наприклад, рух по землі, воді чи в повітрі).

Ключові слова: дієслова переміщення, характер руху, спосіб руху, сфера руху, лексико-семантична група.

Maiia Yurkovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of English Philology
of Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)
Iryna Logaichuk,
Master's Degree Candidate, 2nd year
of Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)

SEMANTIC AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF MOTION VERBS IN P. L. TRAVERS' "MARY POPPINS"

The article is devoted to the semantic and functional analysis of verbs of movement in space based on the work of P. L. Travers "Mary Poppins". The main attention is focused on the study of the semantic structure of these verbs, their functions in the text and their role in the formation of the artistic space of the work. In the process of analysis, the methods of lexical and semantic analysis, contextual analysis and elements of the cognitive approach are used.

Verbs of movement in space are considered as an important element that ensures the dynamics of the plot and forms a spatial picture in the reader's mind. Particular attention is paid to such aspects as the direction and nature of movement, their symbolic load and connection with the psychological states of the characters. The article demonstrates that the use of these verbs in the text affects the creation of an atmosphere of fairy tales, emphasizes the individuality of the heroes and their worldview. Attention is focused on the role of these verbs in reflecting the dynamics of events, the development of characters and the creation of a magical atmosphere in the work.

The article also examines the functional variability of verbs of movement in different narrative situations. The classification is carried out into the following categories: verbs describing the mode of movement (e.g. speed, means of transportation, and direction of movement, including ascent, descent, or rotation); verbs describing the nature of movement (e.g. translational, oscillatory, or rotational movement); and verbs describing the sphere of movement (e.g. movement on land, water, or air).

Keywords: verbs of movement, nature of movement, mode of movement, sphere of movement, lexical-semantic group.

Постановка проблеми. Дієслова переміщення у просторі є однією з ключових категорій у лексико-семантичній системі будь-якої мови. Вони виконують важливу функцію не лише в побутовій комунікації, але й у художній літературі, створюючи у читача уявлення про динаміку сюжету, рух персонажів і просторову організацію світу твору. Особливості вживання таких дієслів можуть суттєво варіювати залежно від мовного контексту, стилю автора та культурно-семантичних традицій.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю поглибити теоретико-емпіричну базу досліджень, присвячених семантико-функційному аналізу дієслів переміщення у художньому дискурсі. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті аналізу творів для дітей, де дієслова переміщення не лише описують фізичний рух, а й виконують важливу роль у формуванні образів персонажів, створенні атмосфери чарівності та розвитку сюжету.

Аналіз досліджень. У сучасних лінгвістичних працях дієслова переміщення залишаються важливим об'єктом дослідження і розглядаються крізь призму різних аспектів. Так, здійснювався детальний аналіз лексико-семантичної групи (далі ЛСГ) дієслів непоступального руху та переміщення твердою поверхнею (Митрофанова О.Г., 2011; 2012). Авторка робить важливий висновок про те що, ЛСГ дієслів переміщення не є замкнутою і може взаємодіяти з іншими ЛСГ через виконання функцій, типових для дієслів руху. Порівняльний аспект на матеріалі англійської та української мов висвітлювався у роботах Іваницької Н.Б. (2009) та Середницької А.Я. (2022, 2023, 2024), яка водночас робить вагомий внесок у дослідження ЛСГ дієслів переміщення у словотвірному аспекті, аналізуючи словотвірні категорії та лексичні засоби реалізації переміщення в різних середовищах (повітрі, воді, просторі). Порівняльно-функційний підхід розроблявся у працях Савчин Н.Б. (2020).

Мета статті. Метою даного дослідження є виявлення семантичних і функційних особливостей дієслів переміщення у просторі на матеріалі твору «Мері Поппінс». Аналіз цих лексем дозволить глибше зрозуміти їхню роль у тексті, уточнити їхнє місце в лексико-семантичній системі англійської мови та розширити знання про функціонування дієслів у художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Формуючи вибірку дієслів переміщення на основі книги П. Л. Треверс «Мері Поппінс», найдоцільніше використовувати трактування дієслів переміщення запропоноване Я. Ікегами ще у 70-ті роки ХХ ст., зокрема виконувати відбір дієслів на основі ознаки зміни місця знаходження. Таким чином із зазначеного емпіричного джерела було сформовано вибірку обсягом 244 лексичні одиниці.

З урахуванням семантичного критерія всі відібрані дієслова переміщення було поділено на три основні лексико-семантичні підгрупи: 1) *дієслова на позначення способу переміщення*; 2) *дієслова на позначення характеру переміщення*; 3) *дієслова на позначення сфери переміщення*.

В ЛСГ за способом переміщення увійшли дієслова, які описують *швидкість переміщення; транспорт, за допомогою якого здійснюється переміщення; напрямок (вверх, вниз, вліво, вправо, рух зсередини чого-небудь, рух від чого-небудь у простір на якусь відстань, рух у простір на велику відстань, віддалену локалізацію кінцевої точки руху з просторовим об'єктом); переміщення по колу; переміщення через якийсь просторовий орієнтир; переміщення/рух навколо просторового орієнтира*.

Проілюструємо результати нашого дослідження прикладами емпіричного матеріалу.

1) Дієслова на позначення способу переміщення (145 ЛО).

Швидкість переміщення. Дієслово *leapt upon* у реченні *They leapt upon it, Mary Poppins on a black horse and the Match-Man on a grey* належить до лексико-семантичної групи дієслів переміщення, що описують різкі або швидкі переміщення. Це дієслово містить сему динамічного, рвучкого руху, який здійснюється з певною енергією. Інакше кажучи, дієслово *leapt* підкреслює швидкий і раптовий рух у напрямку об'єкта.

Напрямок. В реченні *At the corner she turned to the right and then to the left* дієслово *turned to* передає семантику переміщення в бік певного напрямку (право або ліво). У цьому контексті ми маємо справу з рухом персонажа, який змінює напрямок і рухається в бік праворуч і ліворуч. Сема напрямку полягає в тому, що дія вказує на переміщення суб'єкта у певному напрямку (право або ліво), без зазначення кінцевої точки прибуття.

Відправлення. У реченні *Once outside in the Lane, she set off walking very quickly as if she were afraid the afternoon would run away from her if she didn't keep up with it* дієслово *set off* має характерну семантику відправлення, оскільки виражає початок переміщення персонажа з певного початкового пункту (зовні, на вулиці) в конкретному напрямку (швидка прогулянка). Можна сказати, що *set off* допомагає закріпити ідею "старту" або "виходу" з певного простору на новий, у контексті цього руху – на прогулянку.

Прибуття. В реченні *It looked just as if the wind blew you here* дієслово *blew* вказує на рух або переміщення повітря. Зазвичай *blow* описує саме рух повітря або вітру в певному напрямку. У цьому ж контексті, хоча і йдеться про вітер, *blew* передає ідею переміщення людини до певної точки по повітрю. Таким чином у цьому контексті актуалізується сема прибуття, яка підтримується прийменником *here*, який вказує на місце прибуття персонажу (Мері Поппінс).

Переміщення транспортом. У реченні *And when the music started again and they began to move, they rode all the way to Yarmouth and back, because that was the place they both wanted most to see* дієслово *rode* належить до лексико-семантичної групи дієслів, що описують пересування на транспортних засобах або верхом на тваринах. У цьому контексті *rode* означає переміщення на конях або іншому транспортному засобі.

Переміщення через просторовий орієнтир / об'єкт. Дієслово *stepped through* у реченні *Then Mary Poppins stepped through the white doorway and the Match-Man followed her* було віднесено до лексико-семантичної підгрупи дієслів переміщення, що описують переміщення з проходженням через якийсь об'єкт або бар'єр, в даному випадку через білий дверний отвір. *Stepped* вказує на рух кроком, що також підкреслює спосіб виконання дії.

Дієслова, що описують переміщення по колу. Дієслово *whirl* у реченні *And he waved his hand to a little gap in the trees, where Mary Poppins and the Match-Man could see several wooden horses whirling round on a stand* позначає рух по колу, описуючи динамічний і безперервний рух дерев'яних коней на каруселі (*whirling round*). Його семантика акцентує увагу на круговій траєкторії, по якій об'єкти переміщуються, створюючи уявлення про замкнутий, циклічний рух. У цьому контексті важливо, що дієслово не просто відображає сам процес обертання, а підкреслює його траєкторіальну характеристику, зосереджену саме на коловому русі. Це дозволяє розглядати *whirling* як дієслово, що належить до групи дієслів на позначення руху по колу, де ключовим є динамічність і ритмічність дії.

2) Дієслова на позначення характеру переміщення (52 ЛО).

Поступальний рух. У реченні *So, still admiring themselves and each other, they moved on together through the little wood, till presently they came upon a little open space filled with sunlight* дієслово *moved on* можна віднести до класу дієслів переміщення, що описують поступове пересування або рух з одного місця в інше, часто з натяком на безперервність дії або спрямування у певному напрямку.

Непоступальний (коливальний) рух. До цього класу належать дієслова, які описують рухи, які відбуваються разом із певними додатковими рухами, які не мають поступального характеру. Це можуть бути раптові, непостійні або коливальні рухи, що супроводжують основний рух. У реченні *And with that Mr. Wigg began to bob up and down, shaking with laughter at the thought of his own cheerfulness*. Дієслово *to shake* – «трястись», описує рух, який відбувається паралельно до іншого додаткового руху *to bob up and down* – *підстрибувати вгору вниз*, який він супроводжує. Тому його з точністю можна віднести до категорії дієслів переміщення із семою коливального (непоступального) руху.

Обертальний рух. Цей підгрупа дієслів включає слова із семантикою обертання навколо власної осі або іншої фіксованої точки. Їх характерною ознакою є передача циклічності та повторюваності руху. Наприклад, дієслово *spin* у реченні *They were just about to spin the glass door and go out* описує обертальний рух дверей навколо осі. Тут підкреслюється фізичний аспект цього процесу, який передбачає застосування сили для приведення дверей у рух.

Також до цієї ЛСГ ми віднесли також **дієслова переміщення із семою наміру актанта**. Ці дієслова, які вказують на те, що переміщення здійснюється з певною метою або наміром суб'єкта, який виконує дію. В таких випадках акцент робиться не лише на самому факті переміщення, але й на волі чи намірі актанта, що вказує на цілеспрямованість цього руху.

В реченні *And still holding her hands he drew her right out of the street, away from the iron railings and the lamp-posts, into the very middle of the picture* дієслово *drew* вказує на переміщення суб'єкта в певному напрямку, причому цей рух здійснюється з певним наміром або метою. У даному контексті є явний намір героя (той, хто тягне) перемістити її (Мері Поппінс) з одного місця в інше. Це робиться з певною метою, бо дієслово передає не просто факт руху, а також активність, в якій є усвідомлене бажання або намір перемістити іншу людину (героїню) від одного місця (вулиця, залізні огорожі, ліхтарі) до іншого (в середину картини).

3) Дієслова на позначення сфери переміщення (47).

Це ЛСГ, яка включає дієслова із найбільш загальною семантикою переміщення, адже вона включає дієслова на позначення переміщення по землі, по повітрю, по воді, і це дієслова, які водночас входять до інших груп. Як, наприклад, у випадку з дієсловом *blew* в реченні *It looked just as if the wind blew you here*, яке за критерієм способу переміщення було віднесено до класу дієслів із семою напрямку. Водночас у цьому ж контексті воно функціонує як дієслово переміщення по повітрю, яке описує дію вітру, який приніс Мері Поппінс.

Рух по землі (твердій поверхні) можна проілюструвати прикладом із використанням дієслова переміщення по землі *to walk*. В реченні *And there, sure enough, was Andrew, walking as slowly and as casually as though nothing in the world was the matter (...)* дієслово *walk* представляє собою класичний приклад дієслова переміщення по суші. Воно описує фізичний рух собаки Ендрю, що пересувається землею поверхнею. Семантика дієслова збагачена контекстними деталями: прислівники *slowly* та *casually* вказують на повільний, розмірений і спокійний темп руху.

Переміщення по повітрю. У реченні *"Look, aeroplanes!" said Michael, as they stopped before a window in which toy aeroplanes were careering through the air on wires,* дієслово *careering* передає стрімкий, хаотичний рух іграшкових літаків у повітрі. Воно належить до підгрупи переміщення по повітрю, оскільки описує динамічний рух у просторі, притаманний цьому середовищу. Хоча рух літаків контролюється дротами, дієслово акцентує увагу на хаотичності й енергійності, характерних для їх польоту.

Переміщення по воді. У реченні *He sprang into the blue-green water and came up with a herring* дієслово *sprang* передає дію стрибка у воду, що запускає процес взаємодії з водним середовищем. Дієслово *came up* описує рух у зворотному напрямку – виринання на поверхню, яке завершує цикл дії у воді. Обидва дієслова функціонують у межах лексико-семантичної групи переміщення по воді, наголошуючи на фізичній активності в ній.

Висновки. Сформована вибірка дозволила визначити три основні лексико-семантичні групи дієслів переміщення: *спосіб, характер і сфера переміщення*, що підтверджує багатогранність семантики дієслів у відображенні просторових процесів. На основі обраного емпіричного джерела було виявлено ключові семантичні компоненти, такі як швидкість, напрямок, засоби пересування, обертальні та поступальні рухи, які є визначальними для розуміння художньої організації тексту, та формують найбільшу ЛСГ дієслів способу переміщення (145 ЛО). Другорядними за кількістю виявилися лексико-семантичні групи дієслів характеру переміщення та дієслів на позначення сфери переміщення, 52 ЛО та 47 ЛО відповідно. Це дослідження може стати основою для подальшого вивчення специфіки вираження динамічних процесів у літературних текстах.

Література:

1. Іваницька Н. Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «переміщення (об'єкта)» в українській та англійській мовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 5. С. 154–158.
2. Митрофанова О.Г. Семантична диференціація засобів позначення переміщення твердою поверхнею. *Науковий вісник Херсонського державного університету: [зб. наук. праць / ред. В.П. Олексенко] Випуск XVI*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2012. С. 86–90. (Сер. "Лінгвістика").
3. Митрофанова О.Г. Структурно-семантичні параметри дієслів на позначення непоступального руху. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика": Збірник наукових праць. Випуск XIV*. Херсон: ХДУ, 2011. С. 79–83.
4. Савчин Н. Б. Семантико-структурні групи дієслів руху (на прикладі художнього твору-перекладу Дена Брауна «Янголи і демони»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70), № 2 Ч. 3, 2020. С. 46–50.
5. Середницька, А. Я. Лексичні засоби представлення процесу переміщення в повітрі в українській та англійській мовних картинах світу. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33, т. 2. С. 41–47.
6. Середницька, А. Я. Лексичні засоби представлення процесу переміщення в рідині в українській та англійській мовних картинах світу. *Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика"*. 2023. Т. 2. Вип. 29. С. 54–58.
7. Середницька А. Я. Просторові словотвірні категорії дієслів переміщення як вияв мовної картини світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика Національний університет «Львівська політехніка»*. Том 33 (72), № 2 Ч. 1, 2022. С.28–32.

References:

1. Ivanytska, N. B. (2009). *The verbal expression of the microcategory "movement (of an object)" in Ukrainian and English*. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10. Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy: zbirnyk naukovykh prats, 5, 154–158.
2. Mytrofanova, O. H. (2012). *Semantic differentiation of means of denoting movement on a solid surface*. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu: [zbirnyk naukovykh prats / red. V. P. Oleksenko], 16, 86–90. (Ser. "Linhvistyka").
3. Mytrofanova, O. H. (2011). *Structural-semantic parameters of verbs denoting non-progressive motion*. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Linhvistyka": zbirnyk naukovykh prats, 14, 79–83.
4. Savchyn, N. B. (2020). *Semantico-structural groups of motion verbs (based on the example of the literary translation of Dan Brown's Angels and Demons)*. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii, 31(70)(2)(3), 46–50.
5. Serednytska, A. Ya. (2024). *Lexical means of representing the process of movement in the air in Ukrainian and English linguistic worldviews*. Zakarpatski filolohichni studii, 33(2), 41–47.
6. Serednytska, A. Ya. (2023). *Lexical means of representing the process of movement in liquid in Ukrainian and English linguistic worldviews*. Zakarpatski filolohichni studii, 29(2), 54–58.
7. Serednytska, A. Ya. (2022). *Spatial word-formation categories of motion verbs as a manifestation of the linguistic worldview*. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Filolohiia. Zhurnalistyka. Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnikha", 33(72)(2)(1), 28–32.